

Roman Koot

*De Van Rijckevorsel bibliotheek in het Rotterdamsch
Leeskabinet*

Abstract

Since 1940, the Rotterdamsch Leeskabinet's collection includes the library of the Rotterdam Van Rijckevorsel family. The library, with a size of 3,000 titles, was formed in the nineteenth century by three generations: the entrepreneurs Abram and Huibert and the scientist Elie van Rijckevorsel. The library is a unique example of a preserved library of a Rotterdam patrician family from the nineteenth century.

This article examines the nature and composition of the library. It turns out not to be a collector's library, but an organically grown, hybrid library, in which the professional practice, interests and social position of the family members are reflected. Functional books stood alongside rare antiquarian editions, and literature next to scientific works. Notable is the large number of books on geography, especially with regards to Dutch overseas trading areas. In order to determine whether this library is representative of book collections of Rotterdam's elite families, more research is needed.

Keywords: Private libraries, Rotterdam, Rijckevorsel, Rotterdamsch Leeskabinet, Public libraries, Nineteenth Century; Particuliere bibliotheken, Rotterdam, Leesbibliotheken; Negentiende eeuw

In het Rotterdamsch Leeskabinet (RLK) wordt de bibliotheek van Elie van Rijckevorsel (1845-1928) bewaard.¹ Toen in mei 1940 het pand waarin het RLK was gehuisvest als gevolg van het bombardement van de Duitsers tot

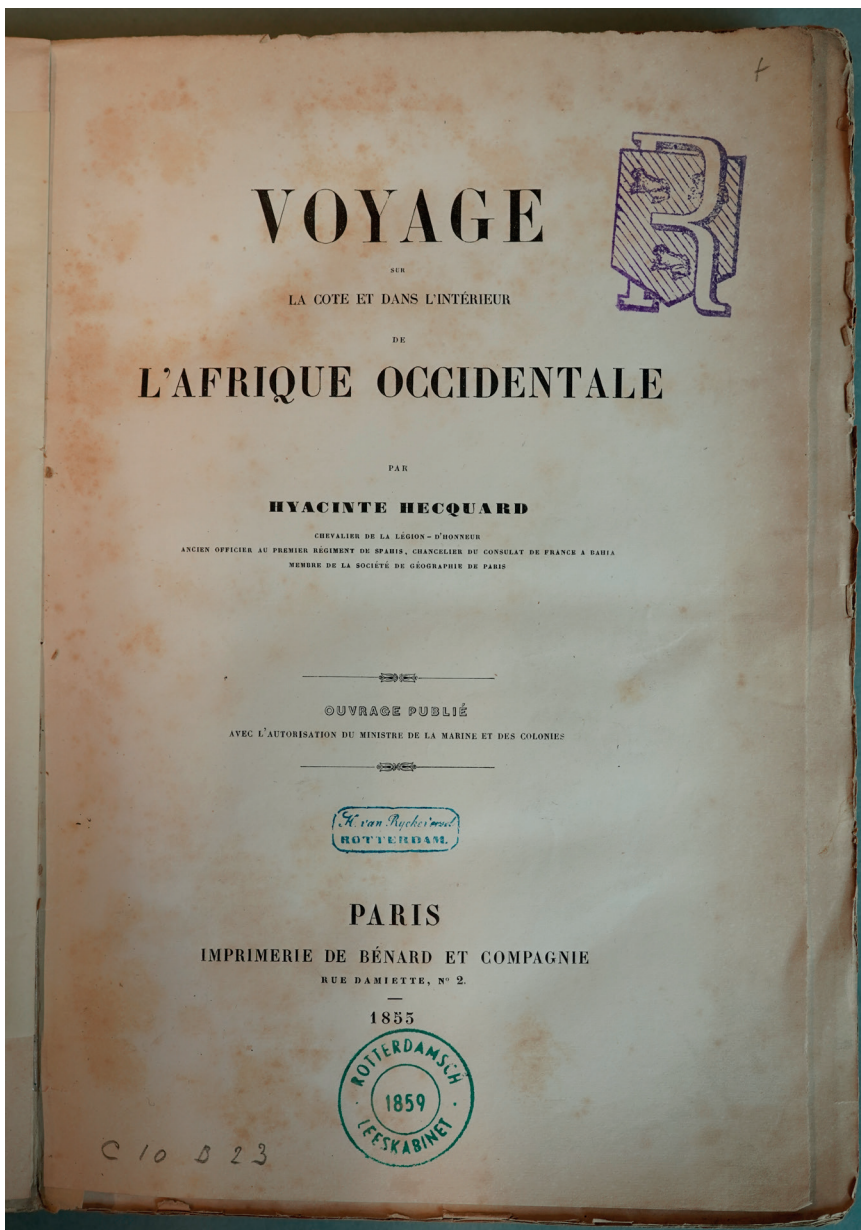
¹ Het onderzoek voor dit artikel is verricht op basis van de in het Rotterdamsch Leeskabinet (RLK) aanwezige boeken, enkele stukken in het archief van het RLK en de in de noten en bibliografie genoemde literatuur. Door de coronamaatregelen was het helaas niet mogelijk de archieven van de families Van Rijckevorsel (toegangsnummer 42) en Muller (toegangsnummer 41) in het Stadsarchief Rotterdam te raadplegen, evenmin als de Collectie Huibert van Rijckevorsel bij het IISG in Amsterdam (Bijz.coll. 396).

de grond toe afbrandde, ging ook de gehele collectie van het Leeskabinet verloren. Al snel kon een doorstart worden gemaakt: de Erasmusstichting bood het pand Parklaan 3 aan als vervangende huisvesting, inclusief de boeken die zich daar bevonden. Die boekencollectie was de bibliotheek van de familie Van Rijckevorsel, die sinds 1871 het pand had bewoond. De laatste telg van de familie, Elie van Rijckevorsel, was in 1928 overleden, zijn weduwe in 1935. Zij hadden geen kinderen, maar lieten wel materieel bezit na, dat was ondergebracht in de door Elie zelf al in 1911 opgerichte Erasmusstichting.

De boekencollectie werd de kern van het nieuwe Leeskabinet, aanvankelijk als bruikleen, later omgezet in een schenking. De Van Rijckevorsel bibliotheek is een zeldzaam voorbeeld van een negentiende-eeuwse bibliotheek van een patriciërsfamilie in Rotterdam, die grotendeels bewaard is gebleven. De boeken – bijna 3.000 titels – zijn vanaf 1940 gecatalogiseerd en geïntegreerd in de zich daarna snel uitbreidende collectie van het Leeskabinet. Tegenwoordig heeft het boekenbezit van het Rotterdamsch Leeskabinet een omvang van ruim 270.000 banden. Er bestaat geen bibliografisch overzicht van de bibliotheek van Van Rijckevorsel, anders dan de lijsten die zijn opgemaakt ter voorbereiding op het bruikleen in 1940. In de catalogusrecords is de herkomst niet vermeld. Gelukkig is – waarschijnlijk bij de overdracht – een ex libris stempel in de boeken gezet, waardoor we alsnog een reconstructie van de bibliotheek kunnen maken.

In dit artikel zal ik de aard en samenstelling van de bibliotheek belichten, gezien tegen de achtergrond van de geschiedenis van de familie Van Rijckevorsel. De bibliotheek is als de bibliotheek van Elie van Rijckevorsel overgeleverd, maar gaandeweg het onderzoek bleek een aanzienlijk deel van de boeken reeds door zijn vader Huibert verworven. Diens betekenis voor de vorming van de bibliotheek is tot op heden onderbelicht.² Hoewel de feitelijke reconstructie van de bibliotheek en het onderzoek naar de herkomst van de afzonderlijke boeken nog niet is afgerond, heeft de zoektocht voldoende materiaal opgeleverd voor een karakteristiek van de Van Rijckevorsel bibliotheek.

2 Jan van Herwaarden, 'Dr. Elie van Rijckevorsel, zijn boekerij en het Rotterdamsch Leeskabinet', in: Lizet Duyvendak, Pierre Pesch (red.), *Grenzeloos lezen. 150 jaar Rotterdamsch Leeskabinet*. Rotterdam: Douane, 2009, 133-141.

Figuur 1: Exlibris- en bezitsstempels Elie en Huibert van Rijkevorsel op titelpagina van Hyacinthe Hecquard, *Voyage sur la cote et dans l'intérieur de l'Afrique occidentale*. Paris: Imprimerie de Bénard et Compagnie, 1853. Collectie Rotterdamsch Leeskabint (C 10 B 23). Foto Arie Kers

De familie Van Rijckevorsel

De Rotterdamse tak van de familie Van Rijckevorsel stamt uit Breda. Jacob Woutersz. van Rijckevorsel (1583-1656) vestigde zich op de vlucht voor de Spanjaarden in 1625 in Rotterdam, waar hij aan de Geldersekaade een bierbrouwerij begon.³ Na Jacob volgden acht generaties Van Rijckevorsel, waarvan de stamhouders afwisselend Abraham en Huibert werden genoemd. Elie van Rijckevorsel was de laatste mannelijke afstammeling van de familie.

Het was een familie van ondernemers. Elie was de eerste die niet in de voetsporen van zijn voorgangers trad, maar een wetenschappelijke loopbaan volgde. Elie's grootvader, Abram van Rijckevorsel (1790-1864), was succesvol als graanhandelaar en verzekeraar en vervulde commissariaten in vele ondernemingen. Hij bekleedde tal van openbare functies en bestuurslidmaatschappen van particuliere organen en was gedurende 26 jaar voorzitter van de Rotterdamse Kamer van Koophandel. Hij verwierf daarmee een gezaghebbende positie in de toonaangevende Rotterdamse maatschappelijke en politieke kringen. Hij was gematigd liberaal en werd eerst Tweede Kamerlid als afgevaardigde van het district Rotterdam, vervolgens Eerste Kamerlid. In die rol kwam hij allereerst op voor de belangen van de handel.⁴ De bankier Marten Mees karakteriseerde hem als een 'hoogbegaafde man, die altijd in de eerste rijen van den vooruitgang gestaan heeft'.⁵ Historicus Jan van Herwaarden karakteriseert hem als mischien wel de meest vooraanstaande Rotterdammer van zijn tijd.⁶

Abrams zoon Huibert (1813-1866) trad in zijn voetsporen, althans, hij richtte zijn eigen bedrijf op en ontwikkelde zich binnen enkele jaren tot zeer succesvol reder en handelaar. Waar zijn vader voornamelijk handelde in graan uit de Baltische staten, stuurde Huibert zijn schepen naar Nederlands-Indië, Suriname, de Caraïben en naar de Goudkust in West-Afrika. Hij verbond zich met de uit Amsterdam afkomstige ondernemer Hendrik Muller (1819-1898),

3 Zie voor de familiegeschiedenis o.a.: Jan van Herwaarden, 'Elie van Rijckevorsel: biografisch overzicht', in: Alexandra Gaba-van Dongen, Linda Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast. Elie van Rijckevorsel 1845-1928*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 22. Over Abram, Huibert en Elie zie: J.E. van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*. Rotterdam: Ad. Donker, 1957. Over Elie bovendien: L.J. Pieters, 'Dr. Elie van Rijckevorsel, 1845-1928. Patriëciër en meteoroloog', in: *Rotterdams Jaarboekje* (1984), 287-309.

4 Van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*, 32-60.

5 Idem, 6.

6 Jan van Herwaarden, 'Huibert van Rijckevorsel', in: Joop Visser, Mies van Jaarsveld [e.a.] (red.), *Rotterdamse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam: de Hef, [2002], 203; Idem, in: Joop Visser, Matthijs Dicke [e.a.] (red.), *Nederlandse ondernemers 1850-1950. Rotterdam*. Rotterdam/Zutphen: Stad en Bedrijf/Walburg Pers, 2014, 289.

Figuur 2A: Portret van Huibert van Rijckevorsel (1813-1866), door Friedrich Boser, gesigneerd en gedateerd 1851, olieverf op doek. Collectie Museum Rotterdam, langdurig bruikleen Erasmusstichting (inv. nr. 11227). Foto Museum Rotterdam

Figuur 2B: Portret van Elise Suzanne Marie Schmidt (1821-1893), echtgenote van Huibert van Rijckevorsel, door Friedrich Boser, gesigneerd en gedateerd 1851, olieverf op doek. Collectie Museum Rotterdam, langdurig bruikleen Erasmusstichting (inv. nr. 11228). Foto Museum Rotterdam

waarna de handelsfirma verder groeide. Cornelie, een van Huiberts zusters, werd de echtgenote van Muller. Ook Huibert verwierf een aanzienlijke positie in Rotterdam, als financier, oprichter of bestuurder, van bijvoorbeeld de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en de Rotterdamsche Diergaarde (de latere Diergaarde Blijdorp). Van 1851 tot 1861 zat hij, evenals zijn vader, in de gemeenteraad. Rond 1860 openbaarde zich echter een geestelijke stoornis, die hem het werken onmogelijk maakte. Hij stierf in 1866 in een inrichting in Zwitserland, waarna de firma door Muller werd voortgezet.

Huibert was geen gemakkelijke persoon, hij is gekarakteriseerd als ‘impulsief, onstuimig en energiek’⁷ en als een ‘invloedrijke, maar ongemakkelijke en eigenzinnige potentat’.⁸ Uit zijn huwelijk met Elise Suzanne Marie Schmidt (1821-1893) werden drie kinderen geboren, van wie alleen Elie de volwassen leeftijd bereikte. Elise Schmidt kwam uit een artistieke familie

7 Peter Bulthuis, *Parklaan 3. Het huis en zijn bewoners*. Rotterdam: Koppel uitgeverij, 1999, 44.

8 Hendrik Muller, *Muller. Een Rotterdams zeehandelaar. Hendrik Muller Szn (1819-1898)*. Schiedam: Interbook International, 1977, 19.

uit Delft, haar vader was de kunstenaar en wiskundige Isaac Riewert Schmidt (1781-1826).⁹

Elie van Rijckevorsel (1845-1928) ambieerde een loopbaan in de wetenschap, waarmee hij met de familietraditie brak. Hij werd in zijn wetenschappelijke ambitie waarschijnlijk geïnspireerd door het voorbeeld van de Zwitserse entomoloog Edouard Piaget (1817-1910), zijn docent Frans en geschiedenis aan het Erasmiaans Gymnasium.¹⁰ Na een kostschool in Vianen studeerde hij een jaar op het Polytechnicum in Zurich, in de buurt van de inrichting waar zijn vader werd verpleegd. Hij ontpopte zich daar als studiehoofd en bekwaamde zich onder meer in Italiaans, Grieks, Latijn en tekenen.¹¹

In 1864 schreef hij zich in als student in Utrecht, voor een studie in de wiskunde en klassieke talen. Bij de familie was wel enige zorg over zijn ontwikkeling. Behalve dat men

liever had gezien dat hij een 'nuttig' beroep had gekozen, zou hij in Utrecht te veel pronken met zijn afkomst en geld. Mede daardoor liep een verloving met Jonkvrouw Elisabeth Cécile van Hogendorp stuk, wat in hun kringen als een schande werd gezien.¹²

Ondanks deze perikelen promoveerde Elie in 1872 *magna cum laude* tot doctor in de natuurkunde bij C.H.D. Buys Ballot op een proefschrift over

Figuur 3: Portret van Elie van Rijckevorsel (1845-1928), foto Wegner & Mottu, niet gedateerd. Collectie RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

9 Zie voor haar: Andrea D. Driesse, *Huiselijk heil en huwelijks-min'. Elise van Rijckevorsel-Schmidt (1821-1893), een vrouw uit de negentiende-eeuwse goeode burgerij van Rotterdam*. Doctoraalscriptie maatschappijgeschiedenis Erasmus Universiteit Rotterdam 2003.

10 In de bibliotheek van Van Rijckevorsel bevinden zich verschillende publicaties van Piaget. E. Piaget was van 1859 tot 1877 lid van de Hoofdcommissie van het Rotterdamsch Leeskabinet.

11 Uit deze periode stamt mogelijk een Duits-Latijns woordenboek in de bibliotheek: C.F. Ingerslev, *Deutsch-Lateinisches Schul-Wörterbuch*. Braunschweig, 1863.

12 Zie hiervoor bijv.: Driesse, *Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 92-93.

warmtegeleiding van metalen.¹³ Via aanvullende scholing in München en in het Kew Observatory, in Richmond, Engeland, specialiseerde hij zich in aardmagnetisme en reisde hij gedurende vier jaar door Nederlands-Indië om metingen te doen. Dat hij ook een scherp oog had voor de cultuur en het dagelijks leven van de bewoners blijkt uit de brieven die hij aan zijn moeder stuurde en die in 1878 in bewerkte vorm als *Brieven uit Insulinde* werden uitgegeven.¹⁴ Hij verzamelde bovendien etnografische voorwerpen, wapens en textiel, die later de basis zouden vormen voor de collecties van het Museum voor Land- en Volkenkunde (tegenwoordig het Museum voor Wereldculturen) in Rotterdam.¹⁵

Zijn wetenschappelijke reizen zette hij in 1880 voort in Brazilië, waar hij, met een korte onderbreking om van malaria te herstellen, vier jaar rondreisde om metingen te verrichten. Ook van deze reis publiceerde hij zijn herinneringen, in *Uit Brazilië* (1886), en verzamelde hij allerhande voorwerpen die later naar het museum zouden gaan.¹⁶ Elie maakte hierna nog vele reizen, onder andere naar Canada en de Verenigde Staten, vaak om daar aardmagnetische metingen te doen. Mede door zijn gepubliceerde bevindingen kreeg hij internationaal erkenning voor zijn wetenschappelijke werk. Zo ontving hij in 1897 uit handen van Lord Kelvin een eredoctoraat van de universiteit van Glasgow en was hij te gast op internationale congressen.

In de periodes dat hij niet op reis was – Italië was een andere geliefde reisbestemming, waar hij ieder jaar tussen 1897 en 1914 enkele maanden verbleef –¹⁷ roerde Elie zich in Rotterdam. Hij was er met tussenpozen lid van de

13 Elie van Rijckevorsel, *Over de methoden tot het bepalen van den geleidingscoëfficiënt voor warmte in metalen*. Dissertatie Universiteit van Utrecht, 1872.

14 Zie o.a. Jeroen ter Brugge, 'Naar Insulinde', in: Gaba-van Dongen, Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast*, Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 73-88.

15 Zie hiervoor: Linda Hanssen, 'Uit Indonesië', in: Gaba-van Dongen, Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast*, Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 105-132. Koloniaal meubilair belandde in Museum Boijmans Van Beuningen, zie: Ted Coert, 'Koloniaal meubilair', in: idem, 133-144. Zie verder: A.M.L.R. Djajasoebata, 'To administer and accumulate knowledge: Dr. Elie van Rijckevorsel, the Dutch Protestant Missionary Society, and the Museum of Ethnology in Rotterdam', in: Reimar Schefold, Han F. Vermeulen (red.), *Treasure hunting? Collectors and collections of Indonesian artefacts*. Leiden: Research School of Asian, African, and Amerindian Studies (CNWS), Universiteit Leiden, 2002, 147-167.

16 Zie voor de collectie voorwerpen uit Brazilië: Edward de Bock, 'Uit Brazilië', in: Gaba-van Dongen, Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 161-176.

17 Zie hiervoor en voor de tekeningen die hij onderweg maakt: Jan van Herwaarden, *Met pen en briefkaart op stap. Italiaanse reizen van Elie van Rijckevorsel omstreeks 1900*. Rotterdam: Stichting Historische Publicaties Roterodamum, 1999.

gemeenteraad en specialiseerde zich in openbaar onderwijs.¹⁸ Sinds 1872 woonden Elie en zijn moeder in de voor hen gebouwde woning Parklaan 3, in de luxueuze buurt de Muizenpolder.¹⁹ Nadat in 1893 zijn moeder overleed, was Elie de enige bewoner van het grote pand en paste hij de inrichting geheel naar eigen inzicht aan. Dat was ook nodig, om ruimte te maken voor de inmiddels aanzienlijk gegroeide collectie boeken en kunstvoorwerpen. Hij liet de serrekamer aan de tuinkant uitbouwen, met vier ramen op de tuin en vier bovenlichten in de vorm van medaillonportretten van vier grote natuurkundigen (Kepler, Newton, Christiaan Huygens en Gauss). Dit werd zijn eigenlijke studeervertrek, zijn ‘gouden kooi’, waar de helft van zijn bibliotheek een plaats kreeg. De voormalige eetkamer, een verdieping lager, werd de bibliotheekkamer.²⁰

Elie kon nu ook zijn artistieke begaafdheid volop uiten, onder andere door meubels te ontwerpen en wandbespanning en tegels te beschilderen. Hij veranderde zijn woning en het koetshuis in een privé-museum voor zijn grote verzamelingen glas, porselein en etnografica. De glas- en porseleinverzameling schonk hij uiteindelijk, anoniem, aan Museum Boymans, dat daarmee het verzamelgebied oude kunstnijverheid een stevige basis kon geven.²¹ De boeken werden deels in het koetshuis geplaatst.²² Elie’s liefde voor boeken én het belang dat hij hechtte aan onderwijs en volksontwikkeling blijkt ook uit de grote, anonieme, schenking van 100.000 gulden die hij in 1910 deed voor de bouw van een nieuwe openbare bibliotheek in Rotterdam.

In 1909 trouwde Elie met Jacoba Elisabeth Kolff (1852-1935). Hij was 64 jaar, zij 57, maar ze kenden elkaar al veel langer. Bij die gelegenheid lieten zij een groot dubbelportret maken. Twee jaar later richtte hij samen met haar de Erasmusstichting op, waarin het vermogen en alle bezittingen werden ondergebracht. De stichting garandeerde een onbezorgd levensonderhoud voor het echtpaar

18 Jet Rijlaarsdam, ‘De familie getrouw: de inzet van Elie van Rijckevorsel voor het Rotterdams onderwijs’, in: *Rotterdams Jaarboekje* (2012), 201-222.

19 Het huis is samen met het belendende pand, nummer 1, dat door Hendrik Muller werd bewoond, ontworpen door architect H.J. van den Brink uit Driebergen. Zie voor de bouwgeschiedenis en de indeling van de woning: N.L. Prak, ‘Twee kasten van huizen aan de Parklaan in Rotterdam’, in: Herma M. van den Berg (eindred.), *De stenen droom. Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg, opgedragen aan Coenraad Liebrecht Temminck Groll*. Zutphen: Walburg Pers, 1988, 289-297.

20 Van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*, 115-116. Zie ook Bulthuis, *Parklaan 3*.

21 Zie hiervoor: A.G.A. van Dongen, ‘Dr. E. van Rijckevorsel 1845-1928’, in: Joh. R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Een reeks beeldbepalende verzamelaars*. Rotterdam: Museum Boijmans Van Beuningen/NAi Uitgevers, 1999, 164-195 en de relevante hoofdstukken door N. Schadee, Chr. Jörg, A. Gaba-van Dongen en R. Mangkoedidjojo in: Gaba-van Dongen, Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast*, Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 201-288.

22 Bulthuis, *Parklaan 3*, 61.

Figuur 4: Bibliotheekkamer in woning Parklaan 3, met een klein deel van de boekerij van Elie van Rijckevorsel en portretten van Abram van Rijckevorsel en Maria Cornelia Saint Martin, grootouders van Elie. Niet gedateerd. Foto Rotterdamsch Leeskabinet

en had daarnaast, in lijn met de interesses van de oprichter, als doelstelling de bevordering van wetenschap, kunst en onderwijs in Rotterdam in ruime zin. De stichting zou daar 29 jaar later, in 1940, uiting aan geven door het pand Parklaan 3 en de boekencollectie aan het Rotterdamsch Leeskabinet in gebruik te geven.

Was Huibert, Elie's vader, een moeilijke en onberekenbare man, Elie wordt alom gekarakteriseerd als een bescheiden persoonlijkheid, wars van publiciteit en vertoon, maar wel met de zelfverzekerdheid van een bemiddelde patriciër.²³ Hij was veelzijdig, kon goed schrijven en tekenen, en had een grote belangstelling voor zowel natuur als cultuur. Hij sprak Frans, Duits, Engels, Italiaans, Portugees en Maleis.²⁴ Opmerkelijk is zijn enorme reislust, terwijl

23 J.P. van der Stok, 'Levensbericht van dr. Eli van Rijckevorsel', in: *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1930-1931*. Leiden: Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1931, 14-16; Pieters, 'Dr. Elie van Rijckevorsel, 1845-1928', 307-308.

24 'with great ease', zie: Djajasoebrata, 'To administer and accumulate knowledge', 151.

reizen in zijn tijd niet bepaald een eenvoudige zaak was. Zijn interesses, zijn wetenschappelijke werkzaamheden, zijn onstuitbare reislust, zijn liefde voor Italië en voor kunst vinden we allemaal terug in de bibliotheek die hij naliet. De basis daarvoor, vooral wat betreft reizen en geografie, was door zijn vader gelegd, Elie breidde die uit en verbreedde de scope.

Omvang en samenstelling bibliotheek

De bibliotheek van Elie van Rijkevorsel bestond uit 2.902 titels, althans volgens telling van de titels op de lijsten die gemaakt werden bij de overdracht van de boeken aan het Rotterdamsch Leeskabinet in 1940.²⁵ In 1943 zijn enkele honderden titels op het gebied van de natuurwetenschappen door de Erasmusstichting overgedragen aan het Bataafsch Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte.²⁶ Enkele maanden later werden nog eens enkele honderden titels, voor het grootste deel Engelse, Duitse en Franse belletrise, uit de collectie verwijderd, waarschijnlijk op voorstel van het Leeskabinet.²⁷ Deze verwijderde titels zijn in het kader van dit artikel beschouwd als onderdeel van de bibliotheek Van Rijkevorsel. In 2019 werden nog achttien boeken teruggevonden in het pand Parklaan 3, die nooit waren overgedragen.

Het overgrote deel van de titels – boeken en enkele tijdschriften of boekenreeksen zoals jaarboeken – betreft negentiende-eeuwse uitgaven. I.W. Wildenberg telde in zijn inventarisatie uit 1988 166 publicaties van vóór 1801.²⁸ Belletrise en literatuur zijn de best vertegenwoordigde onderwerpen, met 1.130 titels, of

25 *Lijst van boeken behorende tot de Bibliotheek van wijlen Dr. E. van Rijkevorsel, in bruikleen afgestaan aan het Rotterdamsch Leeskabinet door de Erasmusstichting.* [1940], 66 bladzijden, met supplementlijst van 3 bladzijden. Rotterdam, Archief RLK, dossier Van Rijkevorsel. Geteld zijn het aantal afzonderlijke titels, niet de banden. Daarnaast zijn nog enkele tientallen titels gevonden die wel de eigendomskenmerken bevatten, maar niet op de lijst zijn vermeld. Van Herwaarden noemt een aantal van 2783 titels, de afwijking komt waarschijnlijk door een andere telling van titels versus banden, zie Van Herwaarden, 'Dr. Elie van Rijkevorsel, zijn boekerij en het Rotterdamsch Leeskabinet', 133.

26 *Lijst van boeken van Dr. E. van Rijkevorsel door de Erasmusstichting afgestaan aan het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, 27 november 1943.* Rotterdam, Archief RLK, dossier Van Rijkevorsel. De betreffende titels zijn op de lijst uit 1940 doorgestreept.

27 *Boeken van wijlen Dr. E. van Rijkevorsel die niet in aanmerking komen voor het Rotterdamsch Leeskabinet en die, na aanbieding aan de Gemeente-Bibliotheek, voor rekening van de Erasmusstichting zijn opgeruimd (januari 1944).* Rotterdam, Archief RLK, dossier Van Rijkevorsel. Ook deze titels zijn op de lijst uit 1940 doorgestreept.

28 I.W. Wildenberg (samenst.), *Catalogus van de oude drukken van het Rotterdamsch Leeskabinet.* Rotterdam: Stichting Historische Publicaties Roterodamum, 1988. Het register op vroegere eigenaars

39% van het totaal. Een goede tweede zijn boeken over landen en volken en reisverslagen (766 titels, 26%). Een groot gedeelte van de reisverslagen heeft betrekking op landen buiten Europa (20%), de helft specifiek op Nederlands-Indië (10% van het totaal aantal titels). Natuurwetenschappelijke publicaties doen het ook goed met 386 titels (13%); andere redelijk vertegenwoordigde onderwerpen zijn geschiedenis en maatschappij (9%) en kunst en architectuur (4,5%). Kleine aantallen betreffen juridische publicaties, theologie, filosofie en boeken met betrekking tot Rotterdam.

Belletrie

Literatuur in brede zin heeft met 1.130 titels het grootste aandeel in de bibliotheek, ongeveer 39 %. Daarvan zijn Nederlandse romans, verhalen, toneelstukken en gedichten met ruim 300 titels in de meerderheid, direct gevolgd door Engelse, Franse en Duitse literatuur.

Bij de Nederlandse auteurs vinden we veel schrijvers die in de negentiende eeuw populair waren, zoals Jacob van Lennep (25 titels), J.J. Cremer (23 titels), Willem Bilderdijk (*Dichtwerken* in 15 delen, 1856-1859), Johannes Kneppelhout (7 titels) en H.J. Schimmel (5 titels). Dat de bibliotheek ruim voorziet (17 titels) in publicaties door de Rotterdamse jurist en letterkundige Adriaan Bogaers (1795-1870) is niet zo vreemd, aangezien er een band bestond tussen de families.²⁹ Maar ook Vosmaer en Vondel vinden we terug.

De Duitse literatuur is met enkele honderden titels sterk vertegenwoordigd, met de klassieke schrijvers zoals J.W. Goethe (daaronder 30 delen *Sämtliche Werke*, Stuttgart 1850-1856), Heinrich Heine (zeker 30 titels, waaronder *Sämtliche Werke*) en Friedrich Schiller (*Sämtliche Werke*, Stuttgart/Tübingen 1838, in twaalf delen). Daarnaast zijn populaire schrijvers van de negentiende eeuw zoals Wilhelm Hauff (*Sämtliche Werke*, Stuttgart 1830, 36 delen in twaalf banden), Ludwig Tieck (*Schriften*, 1828-1854, in 28 delen) en E.T.A. Hoffmann (*Gesammelte Schriften*, 1844-1845) in de bibliotheek aanwezig. Sommige goed vertegenwoordigde schrijvers zijn tegenwoordig bijna volledig vergeten, zoals Bertold

bevat echter nogal wat omissies, zo ontbreken verwijzingen naar minstens zeven titels die ooit aan Elie of Huibert van Rijckevorsel behoorden.

29 Adriaan Bogaers en Elise van Rijckevorsel-Schmidt waren beiden lid van de Waalse Kerk Rotterdam. Bogaers had zelf een bibliotheek van ruim 10.000 banden, waaruit het Rotterdamsch Lees kabinet na zijn dood in 1870 6.000 stuks gelegateerd kreeg, nadat de KB een eerste keuze had kunnen maken. KT [K. Thomassen], 'A. Bogaers, jurist en letterkundige 1795-1870', in: *Verzamelaars en verzamelingen. Koninklijke Bibliotheek 1798-1998*. Zwolle: Waanders, 1998, 108-112: 110.

Figuur 5: Enkele exemplaren van populaire uitgaven van Sir Walter Scott. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet. Foto Arie Kers

Auerbach (21 titels) of Ferdinand Stolle (*Ausgewählte Schriften*, 1852-1855, in 27 delen). De Van Rijkevorsels hadden een opvallende voorkeur voor edities van verzamelde werken van schrijvers. Status zal niet de belangrijkste motivatie zijn geweest bij de aankoop, want veel van deze edities waren goedkopere volksuitgaven, duidelijk bedoeld om te lezen. Veel ervan vertonen inderdaad leessporen. Mogelijk werden ze geleid door een streven naar volledigheid of naar visuele uniformiteit. Van de genoemde schrijvers zijn geen vroege uitgaven aanwezig, laat staan eerste drukken, en op een enkele uitzondering na evenmin bibliofiel uitgegeven edities. Ook studies zijn nauwelijks aanwezig.

De Franse literatuur van de negentiende eeuw is nog beter vertegenwoordigd. Alexandre Dumas fils (met onder meer een eerste editie van *Les misérables*), Victor Hugo (onder meer *Oeuvres complètes*, in achttien delen, Paris 1857), Alfred de Musset (mooi geïllustreerde *Oeuvres complètes* uit 1866 in tien delen), George Sand (elf titels). Het verzameld werk van Voltaire (Brussel 1827-1829) neemt ruim 2,5 meter kastruimte in. We vinden verschillende titels terug van de inmiddels goeddeels onbekende Rousseau-navolger J.-H.B. Saint-Pierre. Niet geheel verrassend dus dat ook het verzameld werk van Jean-Jacques Rousseau

aanwezig is in de collectie. Maar in de bibliotheek zoeken we tevergeefs naar Baudelaire, Rimbaud of Verlaine. Van Flaubert is slechts een tweede editie van *Trois contes* (1877) aanwezig en twee exemplaren van *De verzoeking van den H. Antonius*, in de bewerking van Louis Couperus (1896).

Engelse en Amerikaanse literatuur was ruim beschikbaar, vaak in de goedkope edities van de in Leipzig gevestigde uitgeverij Tauchnitz (*Library of British and American Authors*). Sir Walter Scott was een geliefde auteur in huize Van Rijckevorsel: maar liefst 25 deeltjes in een goedkope editie, veelal stukgelezen, bevinden zich in de bibliotheek.

Van William Thackeray zijn zestien Tauchnitz-titels aanwezig, van Charles Dickens 23, ook in populaire, geïllustreerde edities van andere uitgevers. De keuze voor eenvoudig uitgegeven edities doet vermoeden dat het wat contemporaine schrijvers betreft minder ging om het opbouwen van een prestigieuze bibliotheek, dan om een gebruiksbibliotheek voor de familie. Er zijn uitzonderingen, zoals enkele luxueus uitgegeven epische gedichten van Alfred Tennyson, deels in vertaling van J.H.F. le Comte (uitgaven van Nijgh & Van Ditmar), met illustraties van Gustave Doré. Een relatief groot aantal van de (goedkopere) Engelse titels is na de overdracht aan het Leeskabinet uit de collectie verwijderd, mogelijk omdat ze dubbelden met reeds aanwezige edities of (meer waarschijnlijk) omdat het literaire gehalte en/of de uitvoering te wensen overlieten.³⁰

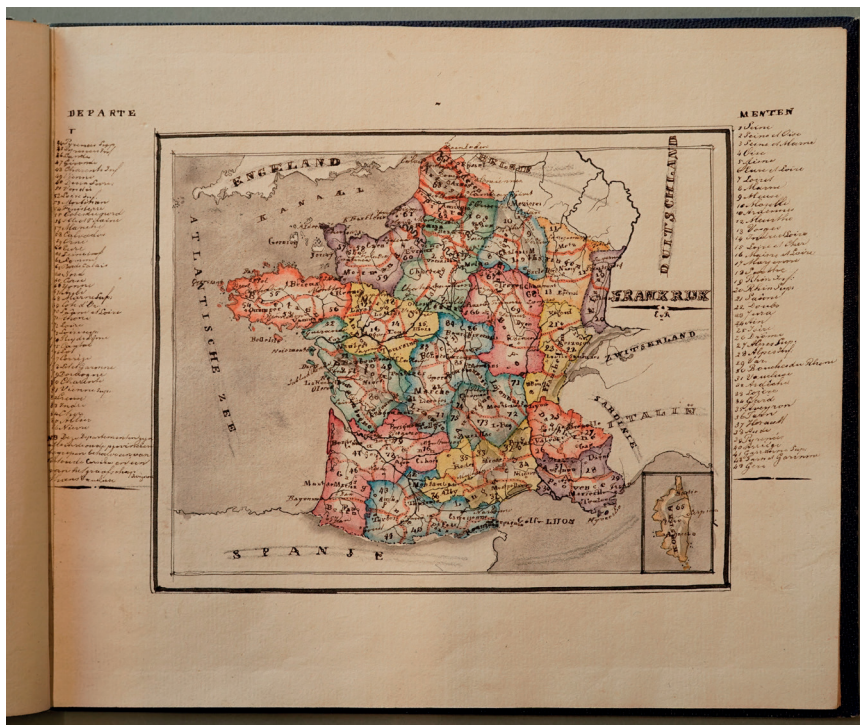
Geografie en reisbeschrijvingen

Opvallend is het grote aantal boeken met betrekking tot de Nederlandse overzeese gebieden: Nederlands-Indië, Suriname en de Caribische eilanden. De bijna 300 titels met betrekking tot Nederlands-Indië zijn goed voor tien procent van de totale collectie. Ook West-Afrika (de toenmalige 'Goudkust', tot 1872 Nederlands gebied) is goed vertegenwoordigd. Behalve reisverslagen en landenbeschrijvingen gaat het vaak om meer praktisch gerichte werken, zoals over de koffie- en theeteelt in Indië, of om rapporten. Zuid-Amerika en Azië en verslagen van historische ontdekkingsreizen zijn eveneens goed vertegenwoordigd. Samen vormen boeken over niet-Europese landen en volken ongeveer twintig procent van het totaal. Een dergelijk zwaar accent is goed te verklaren uit de broodwinning van Huibert van Rijckevorsel en uit de wetenschappelijke reizen van zijn zoon Elie.

30 Daarbij moet opgemerkt worden dat de collectie van het Rotterdamsch Leeskabinet tamelijk veel belletristiek bevat, die we tegenwoordig eerder tot de pulplectuur dan tot de canon zouden rekenen. Een interessant onderwerp voor nadere studie!

Figuur 6: Titelpagina van W.R. van Hoëvell, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet*, deel 1. Zaltbommel: Joh. Noman en Zoon, 1854. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet (C 7 E 19). Foto Arie Kers

Figuur 7: Kaart van Frankrijk uit *Atlas der gansche wereld in 22 kaarten*, handgetekend door de 14-jarige Elie van Rijckevorsel, 1858. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet (B VII 10:119). Foto Arie Kers

In deze categorie vinden we een aantal belangrijke titels, zoals een eerste druk van *Max Havelaar* van Multatuli (1860) en de in twee delen uitgegeven aanklacht van het liberale kamerlid en predikant W.R. van Hoëvell, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet* (1854), dat mede van invloed was op de afschaffing van de slavernij in Suriname en de Caribische eilanden in 1863.³¹

Zoals ook in andere steden was er in deze periode binnen de Rotterdamse stedelijke elite een vrij sterke beweging die voor de afschaffing pleitte.³² Onduidelijk is of Huibert van Rijckevorsel – het exemplaar van *Max Havelaar* en de twee delen Van Hoëvell bevatten zijn eigendomsstempel – deze opvattingen deelde, maar feit is dat er meer kritische boeken over slavernij en over het koloniale systeem in de bibliotheek te vinden zijn, met zijn stempel. Daaronder

31 Van W.R. van Hoëvell zijn meerdere titels in de bibliotheek aanwezig. De handel in tot slaaf gemaakten was al sinds 1814 verboden, toen Nederland het internationaal verdrag hierover tekende.

32 Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij*. Amsterdam: Boom, 2020, 293-331.

is het liberale tijdschrift dat pleitte voor de afschaffing, *Bijdrage tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën, bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven*, waarvan vier jaargangen verschenen van 1844 tot 1847.³³

Aanzienlijk in aantal zijn de beschrijvingen van verre reizen, verslagen van expedities, in alle werelddelen, van Australië, de binnenlanden van Afrika tot de Noordpool. Veel stamt uit de negentiende eeuw, maar er zijn ook verscheidene oudere uitgaven. Daaronder zijn goed bewaarde edities van Van Linschotens *Itinerarium* en Valentijns *Oud en Nieuw Oost-Indiën* (...).³⁴ In de bibliotheek bevinden zich bovendien de eerste tientallen uitgaven van de Engelse Hakluyt Society, genoemd naar de ontdekkingsreiziger Richard Hakluyt (1552-1616), die sinds de oprichting in 1846 nieuwe edities van historische reisverslagen publiceert.³⁵

Het aantal atlassen is niet zo groot, maar de Van Rijckevorsels bezaten wel een mooi exemplaar in zeven delen van Joan Blaeu's *Toonneel des aerdriicx, ofte nieuwe atlas* (...) uit 1648-1654. Bijzonder is de door Elie van Rijckevorsel op 14-jarige leeftijd handgetekende *Atlas der gansche wereld in 22 kaarten*. Uit de nauwkeurig en vaardig gekopieerde en ingekleurde kaarten blijkt het tekentalent van de jonge Elie.³⁶

Levensbeschouwing en religie

De Rotterdamse Van Rijckevorsels behoorden tot de protestantse tak en waren lid van de Waalse of van de Remonstrantse kerk. In de bibliotheek vinden we daar echter maar weinig sporen van terug: een enkele obligate bijbeeditie en enkele tientallen theologische boeken. Abram was overigens een zeer gelovig man, die zijn kinderen iedere ochtend uit de bijbel voorlas.³⁷ Uit brieven van Elise van Rijckevorsel-Schmidt, de moeder van Elie, weten we dat zij

33 Andere titels zijn: G.Th. Raynal, *Tafreel van de bezittingen en den koophandel der Europeanen in de beide Indiën*. Amsterdam: M. Schalekamp, 1784; M.D. Teenstra, *De negerslaven in de kolonie Suriname*. Dordrecht: H. Lagerweij, 1842; Captain Canot, *Revelations of a slave trader*. Londen, 1854; het door Betje Wolff uit het Frans vertaalde: *De zaak der negerslaaven* van Benjamin Frossard. Den Haag: Isaac van Cleef, 1790.

34 J.F. van Linschoten, *Itinerarium, ofte schipvaart naer Oost ofte Portugaels Indien* (...). Amsterdam: Jan Evertsz Cloppenburch, 1614; F. Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën*. Dordrecht: Joannes van Braam; Amsterdam: Gerard onder de Linden, 1724-1726.

35 De nog steeds actieve Hakluyt Society stelt zich ten doel verslagen van expedities en ontdekkingsreizen in het Engels te publiceren, zie: www.hakluyt.com.

36 Als voorbeeld diende waarschijnlijk: *School-atlas van alle deelen der aarde in 22 kaarten*. Rotterdam: A. Baedeker, 1840, waarvan zich helaas geen exemplaar in de bibliotheek bevindt. Zie: Van Herwaarden, 'Elie van Rijckevorsel: biografisch overzicht', 302, (noot 19).

37 Aldus Willem de Clercq, zie bijv.: Van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*, 70.

zich bezighield met levensbeschouwelijke vraagstukken. Zij was lid van de Waalse kerk en correspondeerde onder meer met de theoloog en taalkundige Allard Pierson (1831-1896).³⁸ Inderdaad vinden we in de bibliotheek enkele van zijn boeken terug. Ook een exemplaar van een Franse editie van het Nieuwe Testament in de bibliotheek draagt haar handtekening.³⁹

Opvallend is het aantal boeken van theologen als Ernest Renan en Albert Réville, die de toen actuele discussie over het goddelijke versus de ratio aanvoerden. Ook de in zijn tijd zeer omstreden Duitse theoloog David Johann Strauss (1808-1874) is met enkele sleutelwerken vertegenwoordigd. Daaronder zijn twee edities uit 1864 van diens *Das Leben Jesu* (1835), waarin Strauss het verhaal van Jezus met de vele wonderen in het Nieuwe Testament uitlegt als een bewuste mythologisering om de positie van Jezus als de Messias te versterken. Zijn laatste hoofdwerk *Der alte und der neue Glaube* (1872) en het een jaar later verschenen *Nachwort* zijn eveneens in de bibliotheek opgenomen.⁴⁰

Natuurwetenschappen

De relatief sterke aanwezigheid van natuurwetenschappelijke boeken heeft alles te maken met de wetenschappelijke carrière van Elie van Rijckevorsel. We vinden studies, proefschriften, onderzoeksverslagen en rapporten op het gebied van aardmagnetisme, meteorologie en astronomie, maar ook wiskundige en meetkundige publicaties, biologie en boeken over de evolutietheorie. Samen maken ze met 386 titels zo'n dertien procent uit van het totaal.

Het grootste deel van de natuurwetenschappelijke werken werd in 1943 overgedragen aan het Bataafsch Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte. Dit nog steeds bestaande wetenschappelijk genootschap was in 1769 in Rotterdam opgericht met als doel de samenleving verder te helpen door het bevorderen van wetenschap. Bij het bombardement op Rotterdam op 14 mei 1940 waren de complete en bijzonder rijke bibliotheek en de overige collecties verloren gegaan.⁴¹ Anders dan het Rotterdamsch Leeskabinet is een

38 Driese, *Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 83-84. Pierson gaf overigens in 1865 zijn predikantschap op.

39 Lemaistre de Sacy (trad.), *Le Nouveau Testament de notre-seigneur Jésus-Christ, traduit sur la vulgate*. Bruxelles, 1844.

40 Van Herwaarden, 'Dr. Elie van Rijckevorsel, zijn boekerij en het Rotterdamsch Leeskabinet', 138-139.

41 Zie hiervoor: H.K. de Haas, *Over hetgeen in de oorlogsdagen van 10 mei tot 15 mei 1940 van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte door oorlogsgeweld vernietigd is*. Rotterdam: Bataafsch Genootschap, 1946.

nieuw instituut met volwaardige collecties daarna niet meer van de grond gekomen. Tegenwoordig ondersteunt het genootschap wetenschappelijk onderzoek door financiële steun en het organiseren van lezingen. De boeken uit de Van Rijckevorsel bibliotheek zijn na tijdelijke verblijfplaatsen in de Gemeentebibliotheek en de bibliotheek van de Medische Faculteit Rotterdam weer bij het Leeskabinet teruggekomen.⁴²

Maatschappij, geschiedenis en kunst

Boeken over staatsinrichting, politiek en rechtswetenschappen maken een klein deel uit van de bibliotheek. Het gaat vaak om heel praktisch gerichte werken, waarvan verschillende al door Abram verworven en gebruikt zullen zijn, onder meer in verband met zijn lidmaatschap van de Tweede en Eerste Kamer en zijn aanzienlijke rol bij de Grondwetsherziening van 1848.⁴³ We treffen edities aan van de herziene Grondwet van 1848 en verscheidene publicaties van de liberale staatsman J.R. Thorbecke, die in hoge mate verantwoordelijk was voor de tekst van de nieuwe grondwet. Daaronder is bijvoorbeeld een exemplaar van de tweede editie van diens invloedrijke *Aanteekening op de grondwet* (1841-1843) en een exemplaar van zijn *Parlementaire redevoeringen* (1856-1867). Zoon Huibert en kleinzoon Elie zaten gedurende vele jaren in de Rotterdamse gemeenteraad en zullen zeker baat hebben gehad bij de juridische en staatkundige literatuur van hun vader en grootvader.

Boeken over geschiedenis zijn ruim aanwezig en qua onderwerp erg verscheiden. Een zwaartepunt zien we bij boeken over de geschiedenis van Frankrijk. Een patriciër in de negentiende eeuw was sterk gericht op de Franse cultuur en uiteraard het Frans machtig. De Van Rijckevorsels combineerden een politiek-liberale instelling met een godsdienstig, deugdzaam leven en een burgerlijk beschavingsideaal dat zijn basis vond in het verlichtingsdenken.⁴⁴

42 De Medische Faculteit Rotterdam publiceerde in 1980 een gedrukte catalogus: *Catalogus van het boekenbestand van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam*. Rotterdam: Medische Bibliotheek EUR, 1980. Door de omzwervingen zijn verschillende titels verloren geraakt. De resterende boeken zijn nog niet gecatalogiseerd. In de Bibliotheek Rotterdam bevinden zich nog andere boeken uit het voormalig bezit van het Genootschap.

43 Zie daarvoor: Van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*, 37-50.

44 Zie Thimo de Nijs, *In veilige haven. Het familieleven van de Rotterdamse gegoede burgerij 1815-1890*. Nijmegen: SUN, 2001; Henk te Velde, 'Herenstijl en burgerzin. Nederlandse burgerlijke cultuur in de negentiende eeuw', in: Remieg Aarts, Henk te Velde (red.), *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen*. Kampen: Kok Agora, 1998, 157-185.

Het is niet verwonderlijk dat de belangrijkste denkers van de Franse Verlichting een plek vonden in de boekenkasten van de familie.

Op enkele zeventiende- en achttiende-eeuwse plaatwerken na, stamt de meeste literatuur over beeldende kunst uit Elie's tijd, of lijkt door hem te zijn verzameld. Naast enkele uitgebreide series kunsttijdschriften, waaronder *Gazette des Beaux-Arts* en *Oud-Holland*, betreft het merendeel Italiaanse kunst, of eigentijdse Nederlandse kunst, waar Elie onder meer vanwege een bestuurslidmaatschap van de Rotterdamse Academie voor beeldende kunsten en wetenschappen ook een band mee had.

Herkomst Abram van Rijckevorsel

Hoe is de bibliotheek tot stand gekomen? Ofwel: wie heeft welke boeken toegevoegd aan de bibliotheek? Waar en wanneer zijn ze gekocht, of door wie geschonken? We kennen geen aankoopregister of andere archivalia die ons daarbij kunnen helpen, maar de boeken zelf kunnen ons wel op weg helpen. Het jaar van uitgave is uiteraard een *terminus post quem*. Een betrekkelijk groot aantal titels draagt op de titelpagina het stempel van Huibert van Rijckevorsel, soms in combinatie met zijn naam gestempeld onder op de rug van gebonden exemplaren. Daaruit mogen we concluderen dat ze door hem zijn aangeschaft.⁴⁵ Ook de interesses van de familieleden kunnen aanwijzingen geven. In enkele gevallen kunnen we boeken terugleiden tot leden van de familie Schmidt. In één geval vinden we de eigendomsnaam terug van Hendrik Muller, de zwager van Huibert.⁴⁶ Verschillende boeken bevatten etiketjes van boekhandels en boekbinders. Niet geheel verrassend zijn Rotterdamse boekhandels in de meerderheid, maar Utrechtse boekhandelsetiketten komen we tegen in wetenschappelijke uitgaven uit de jaren dat Elie in Utrecht studeerde.⁴⁷ Schenkingen zijn soms te herkennen aan een opdracht of een opschrift als 'v.d.S.' ['van den Schrijver'], vooral van de hand van Elie.

45 Om het aantal exact vast te stellen, moeten alle banden in de bibliotheek worden bekeken; voor dit artikel is volstaan met steekproeven.

46 Bulletins en andere documentatie van de Maatschappij ter Bevordering van Natuurkundige Onderzoekingen in de Nederlandsche Koloniën, periode 1890-1898. Hendrik Muller was enige tijd bestuurslid.

47 De meeste studieuze boeken komen van boekhandel J. Greven aan de Ganzenmarkt in Utrecht. In Rotterdam komen etiketten van de boekhandels Kramers, Van Hengel en J.H. Dunk het meest voor. Voor dit artikel zijn steekproeven genomen.

In slechts een enkel geval bevat een boek de eigendomskenmerken van Elie's grootvader, Abram. Dat is het geval bij *De quaestie van vrijen arbeid en immigratie in West-Indië* van A.D. van der Gon Netscher, uit 1860, waarin Abram zijn handtekening heeft gezet.⁴⁸ Ook van de uitvoerige *Romeinsche geschiedenissen* van M. Stuart, tussen 1793 en 1810 in dertig delen uitgegeven, weten we dat die reeds in Abrams tijd tot de familiebibliotheek behoorde. In zijn niet gepubliceerde 'Schets van mijn openbaar leven' schrijft Abram: '[...] ik herdenk nog dikwijls, niet zonder dankbare aandoening, dat ik haar [= zijn moeder] de 30 delen der Romeinsche Geschiedenis van M. Stuart heb voorgelezen, zonder dat zij daarbij immer verveling of afmatting liet blijken.'⁴⁹

Herkomst Huibert van Rijckevorsel

Het grootste deel van de geografische boeken, en vooral die over Nederlands-Indië, West-Afrika, het Caribische gebied en Midden- en Zuid-Amerika is verworven door Huibert van Rijckevorsel en is voorzien van een stempeltje met zijn naam of een blindstempel.

Veel van deze uitgaven dienden een praktisch doel, of verschaften achtergrondinformatie over de gebieden en de volken waarmee Huibert handeldreef. In één geval vinden we een financiële aantekening in potlood over suikerrietverbouwing op Cuba voorin.⁵⁰ Deze boeken zijn vaak gebruikt, zonder al te veel aandacht voor de uiterlijke staat. Andere boeken daarentegen waren, gezien de zorg die aan de uitvoering en de band is besteed, duidelijk bedoeld om gezien en bewaard te worden. Huibert liet verschillende boeken inbinden, waarbij

48 Dit boek is tevens interessant omdat het een ingeplakt handgeschreven briefje bevat, waarin Abram (?) het geschrift aanbeveelt aan een onbekende, met de opmerking: 'Ik ben het meer met Netscher eens dan het onpraktische plan der regering'.

49 Huidige bewaarplaats onbekend. Geciteerd uit: Van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*, 1; Bulthuis, *Parklaan 3*, 42. Dit meerdelige werk komen we ook tegen bij François Haverschmidt ('De Pastorie van Grootvader', in: *Familie en kennissen*, 1876): '(...) grootmoeder was buitengewoon knap. Zij wees ons heele rijen boeken aan, die het oudje alle twee maal had doorgelezen, zooals de Romeinsche geschiedenissen van Stuart (...)', geciteerd uit: Paul Hoftijzer, 'Leesonderzoek in Nederland over de periode 1700-1850. Een stand van onderzoek', in: Theo Bijvoet, Paul Koopman [e.a.] (red.), *Bladeren in andermans hoofd. Over lezers en leescultuur*. Nijmegen: SUN, 1996, 164. Overigens komen in de collectie van het RLK alleen de eerste vijf delen uit de Van Rijckevorsel bibliotheek voor. Waarschijnlijk zijn de overige delen ooit vervangen door de mooi ingebonden delen, die nu in de kast staan.

50 D. Turnbull, *Travels in the West. Cuba, with notices of Porto Rico, and the slave trade*. London: Longman, Orme, Brown, Green, and Longmans, 1840.

Figuur 8A en 8B: Twee varianten van eigendomsstempels van Huibert van Rijckevorsel.
Foto's Arie Kers

zijn naam of initialen onderaan de rug werden gestempeld. Ook verschillende oude drukken bevatten zijn naamstempel en waren dus bedoeld voor de 'mooie' bibliotheek.⁵¹ Een strikte scheiding tussen werkbibliotheek en mooie bibliotheek kunnen we echter niet maken.

Huibert was in de jaren 1840 en 1850 erg succesvol in de overzeese handel.⁵² Hij had een scherp commercieel inzicht en nam risico's die vaak goed uitpakten. Zo stuurde hij in de jaren rond 1850 zijn schepen naar Curaçao, toen de scheepvaart daarheen vanuit Nederland op een laag pitje stond. De meeste handelaren vonden de producten uit het Caribische gebied te duur in vergelijking met die uit Java. Ook in zijn handel op de toenmalige West-Afrikaanse Goudkust (het tegenwoordige Ghana), tot 1872 Nederlands gebied, ondervond hij nauwelijks concurrentie, waardoor hij zijn positie daar stevig kon verankeren. De Nederlandse gouverneur-generaal van het gebied werd zijn handelsagent.⁵³ In de bibliotheek zien we zijn handelsinteresses terug in

51 Bijv. Willem Schouten, *Oost-Indische voyagie*. Amsterdam : Jacob Meurs en Johannes van Someren, 1676.

52 Zie voor een uitgebreid overzicht van zijn handel: Muller, *Muller*, hoofdstukken 2 t/m 11, 19-152.

53 Gerhard de Kok, 'De koloniale connectie: geschiedenis van de Rotterdamse koloniale scheepvaart en handel', in: Gert Oostindie (red.), *Het koloniale verleden van Rotterdam*. Amsterdam: Boom, 2020, 35-89: 70-71.

de tientallen boeken over deze gebieden. Deze boeken variëren van atlassen, historische en geografische beschrijvingen tot praktische handleidingen hoe te navigeren en handel te drijven.⁵⁴

Uiteraard hebben ook Huiberts handel op en contacten met de Caribische eilanden, met Suriname en met Zuid-Amerika papieren sporen nagelaten in de bibliotheek. Een voorbeeld is het boek *Bosquejo de la republica de Costa Rica* (1851), een beknopte beschrijving van Costa Rica, met een opdracht van de auteur, de diplomaat Felipe Molina: 'A Monsieur [...] H. van Rijckevorsel. Hommage de son très obeisant et très humble serviteur, F. Molina, Washington le 6 Fevrier 1851'. Felipe Molina (1812-1855) was ten tijde van de publicatie van deze schets gevolmachtigd minister van Costa Rica in de Verenigde Staten van Amerika. Vier jaar later, in 1855, zal Huibert consul worden in Costa Rica.

Een groot deel van de boeken over Nederlands-Indië in de Van Rijckevorsel bibliotheek stamt van Huibert. Ook hier variëren de boeken van beschrijvingen van land en volk, geschiedenissen, atlassen, tot rapporten en praktische boeken voor de plantagehouder. Voorbeelden zijn het *Handboek voor de kultuur en fabrikatie van thee* (Batavia 1843) door de Rotterdammer J.J.L. Jacobson, die de theecultuur op Java introduceerde. Of een tweede druk van de *Zeemans-gids voor de vaarwateren rondom Java* van de marineofficier en cartograaf Pieter Melvill van Carnbée (Amsterdam 1849).⁵⁵

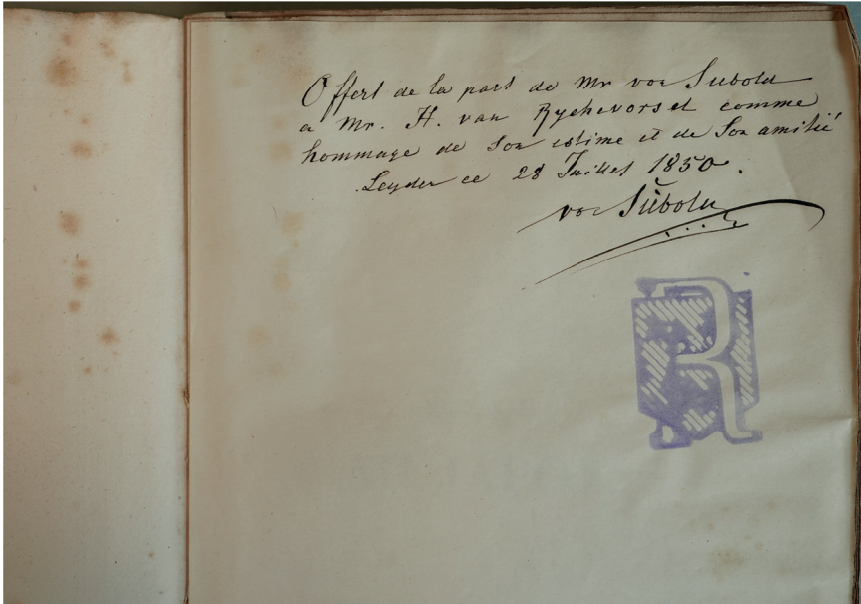
Ook boeken over Japan en China vinden we terug in de bibliotheek. Onder de luxe exemplaren vinden we een in zwartlederen band gebonden editie van *Bijdrage tot de kennis van het Japansche Rijk* van J.F. van Overmeer Fisscher (Amsterdam 1833), met fraaie handgekleurde litho's. Opvallend zijn ook de publicaties van Philipp Franz von Siebold, waaronder een exemplaar van de Franse editie van zijn in afleveringen verschenen *Voyage au Japon* (Parijs 1838-1840). De eerste aflevering bevat een opdracht van de auteur aan Huibert van Rijckevorsel.⁵⁶

Van diens hoofdwerk *Nippon*, dat tussen 1832 en 1851 in afleveringen verscheen, bezat Huibert een monumentale, in twee delen gebonden editie.

54 Zoals een niet gedateerde *Atlas of the West-Coast of Africa*; Ph. de Kerhallet, *Manuel de la navigation à la côte occidentale d'Afrique*. Parijs: Impr. administrative de P. Dupont, 1851; J.A. Carnes, *Journal of a voyage from Boston to the West Coast of Africa, with a full description of the manner of trading with the natives of the coast*. Londen: S. Low, 1853; J. Leighton Wilson, *Western Africa, its history, condition and prospects*. Londen: S. Low, 1856.

55 De laatste met de opdracht 'Den Heer H. van Rijckevorsel, als een bewijs van hoogachting en vriendschap aangeboden door den schrijver'.

56 'Offert de la part de Mr. von Siebold a Mr. H. van Rijckevorsel comme hommage de son estime et de son amitié, Leyden ce 28 Juillet 1850', in: Ph.F. von Siebold, *Voyage au Japon, exécuté pendant les années 1823 à 1830 : ou Description physique, géographique et historique de l'empire japonais (...)*. Parijs: Bertrand, 1838-1840.

Figuur 9: Opdracht van Philipp Franz von Siebold (1796-1866) aan Huibert van Rijckevorsel, op Franse pagina van diens *Voyage au Japon, exécuté pendant les années 1823 à 1830 [...]*, aflevering 1. Paris: Bertrand, 1838. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet (B XII 2:126). Foto Arie Kers

Herkomst Elie van Rijckevorsel

Alleen al gezien de data van publicatie is duidelijk dat het overgrote deel van de bibliotheek door Elie of in ieder geval in zijn tijd is toegevoegd. Dat geldt ook voor de meeste natuurwetenschappelijke publicaties in de collectie. In sommige gevallen kunnen we de datum van verwerving vrij nauwkeurig bepalen, zoals bij wiskundige en natuurwetenschappelijke publicaties die verschenen gedurende Elie's studiejaren in Utrecht (1864-1872) en die soms een etiket van een Utrechtse boekhandel bevatten. Een opvallend groot aantal van juist deze boeken is niet opengesneden. Misschien was Elie wel minder een model-student dan zijn familie graag had gezien.

De vroegste boeken uit Elie's bezit zijn de gebedenboeken die hij van zijn ouders en grootouders kreeg en de boeken die door zijn onderwijzer werden gegeven, voorzien van een opdracht. Deze boeken, die geen onderdeel uitmaakten van de bibliotheek zoals die in 1940 werd overgedragen, zijn in 2020 door de Erasmusstichting geschonken aan het Leeskabinet. Het vroegste is een psalmenbundel, die Elie op zijn negende verjaardag in 1854 ten geschenke

kreeg van zijn grootouders.⁵⁷ Zij gaven hem de volgende les mee: ‘Lees veel in dit boek, maar nooit zonder aandacht. Prent eenige liederen vroeg in uw geheugen. In uwen ouderdom zal het u nog stichten. Het vermeerderde uwe liefde en eerbied voor God en Christus, sterke u in verzoeking, trooste u bij beproeving, vorme u tot een dankbaar en gehoorzaam kind uwer Ouders, maar vooral van uwen goeden Hemelschen Vader.’ Anders dan zijn moeder en zijn grootouders zou Elie het geloof in zijn verdere leven overigens weinig belang toedichten. Een paar maanden later ontving hij van zijn onderwijzer H. Baudet van de Franse School *The history of Alfred the Great*, van Jacob Abbott, voorzien van de boodschap: ‘Ce prix a été donné à Elie van Rijckevorsel pour sa bonne conduite, ayant obtenu plus de 250 bonnes marques en moins de 8 mois, et parcequ’il a fait des progrès rapides dans: les langues française et hollandaise, la géographie, l’histoire, l’arithmétique, l’algèbre et la géométrie, par son ami H. Baudet [...] fils, instituteur, Rotterdam Juin 1854’.⁵⁸ Bij de schenking van 2020 bevinden zich nog twee boeken met een dergelijke opdracht door Baudet.

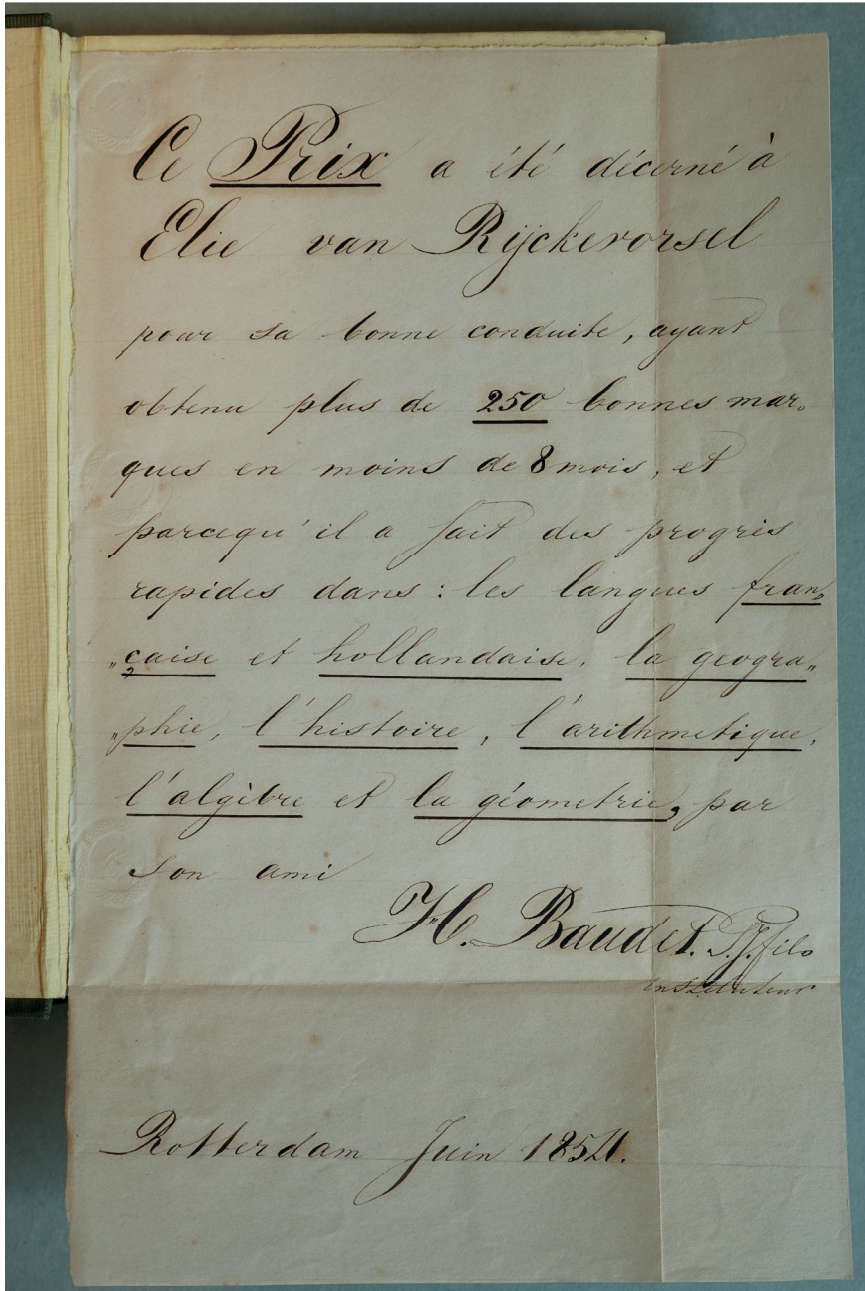
Het merendeel van de literaire werken is door Elie aangeschaft, maar hij breidde ook de collectie boeken op het gebied van Nederlands-Indië en Midden- en Zuid-Amerika sterk uit. Dat zal zeker te maken hebben met zijn wetenschappelijke reizen naar die gebieden, maar waarschijnlijk was hij ook betrokken bij het maatschappelijk debat over de koloniën. Helaas hadden Elie noch zijn vader de gewoonte aantekeningen te maken in de boeken, zodat we uit de bibliotheek zelf weinig kunnen afleiden over zijn opvattingen omtrent het koloniale beleid.⁵⁹

Van één categorie boeken is overduidelijk hoe ze in de collectie terecht zijn gekomen: publicaties op het gebied van aardmagnetisme, meteorologie en meer in het algemeen op het gebied van de natuurwetenschappen. Zoals eerder genoemd trad Elie van Rijckevorsel niet in de voetsporen van zijn vader en grootvader als ondernemer. Zij hadden hem voorzien van een behoorlijk kapitaal, zodat hij niet hoefde te werken om er een prettige levensstandaard op na te houden. Als enig kind kon hij over de gehele nalatenschap beschikken. Elie ambieerde een levensinvulling als wetenschapper, hij specialiseerde zich in aardmagnetisme. Na zijn promotie in Utrecht reisde hij gedurende vele jaren

57 *Het boek der psalmen, nevens de gezangen bij de Hervormde Kerk in gebruik; allen, volgens de gewone zangwijzen, op nieuw in dichtmaat gebragt, door een kunstgenootschap, onder de zinspreuk Laus Deo, Salus Populo*. Amsterdam: Johannes Müller, 1849.

58 J. Abbott, *The history of Alfred the Great*. Londen: Cooke, 1853. Alfred de Grote was koning der Angelsaksen van 871 tot 899.

59 Andere potentiële bronnen waren gedurende de periode van het onderzoek door de coronamaatregelen slecht toegankelijk, zie noot 1.

Figuur 10: Voor zijn goede resultaten op de Franse School krijgt Elie in juni 1854 een boek als prijs. Inscriptie door H. Baudet fils, zijn docent. Geplakt voorin een exemplaar van J. Abbott, *The history of Alfred the Great*. London: Cooke, 1853. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet. Foto Arie Kers

door Nederlands-Indië, Brazilië en Europa om metingen te verrichten. Hij deed daarvan verslag in een aantal wetenschappelijke publicaties. De kennis van magnetische straling op verschillende plekken op de aarde was van belang voor navigatie op zee en om bijvoorbeeld meteorologische verschijnselen te verklaren en te voorspellen.⁶⁰ In de bibliotheek treffen we tientallen publicaties op het gebied van aardmagnetisme en meteorologie aan. Vandaar is het een kleine stap naar de sterrenwereld, en ook op dat gebied vinden we verschillende werken terug, waaronder een eerste druk van het omstreden boek van Galileo Galilei *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo Tolemaico e Copernicano* (Florence 1632).

Elie bouwde gedurende zijn wetenschappelijke carrière een internationaal netwerk op, waarvan de boeken enigermate getuigen. Verschillende boeken werden hem gestuurd door de auteurs, wat hij op het omslag vermeldde. Sommige boeken bevatten opdrachten, bijvoorbeeld van de Franse ingenieur Gustave Eiffel (1832-1923), de Zwitserse meteoroloog Albert Riggenbach (1854-1921) of de Duitse geoloog Albert Schüch (1833-1918). In een publicatie van de Duitse geoloog Edmund Naumann (1854-1927) is nog een brief van drie kantjes van de auteur achtergebleven.⁶¹

Maar de belangstelling van Elie was breder, ook wiskundige en meetkundige vraagstukken hielden hem bezig en hij was bijzonder geïnteresseerd in de biologie en de evolutietheorie. In slechts weinig boeken in de bibliotheek treffen we duidelijke gebruikssporen of aantekeningen aan, maar een editie van Charles Darwins *On the origin of species* (4^e druk, Londen 1866) bevat behalve enkele potloodstrepen ook een aantal baardharen, mogelijk door hem gebruikt als bladwijzer.⁶² Ook van de Duitse bioloog Carl Vogt (1817-1895), die in navolging van Darwin de mens zag als het resultaat van evolutie, bezat Elie verschillende boeken.⁶³ Elie legde bovendien een herbarium aan.⁶⁴

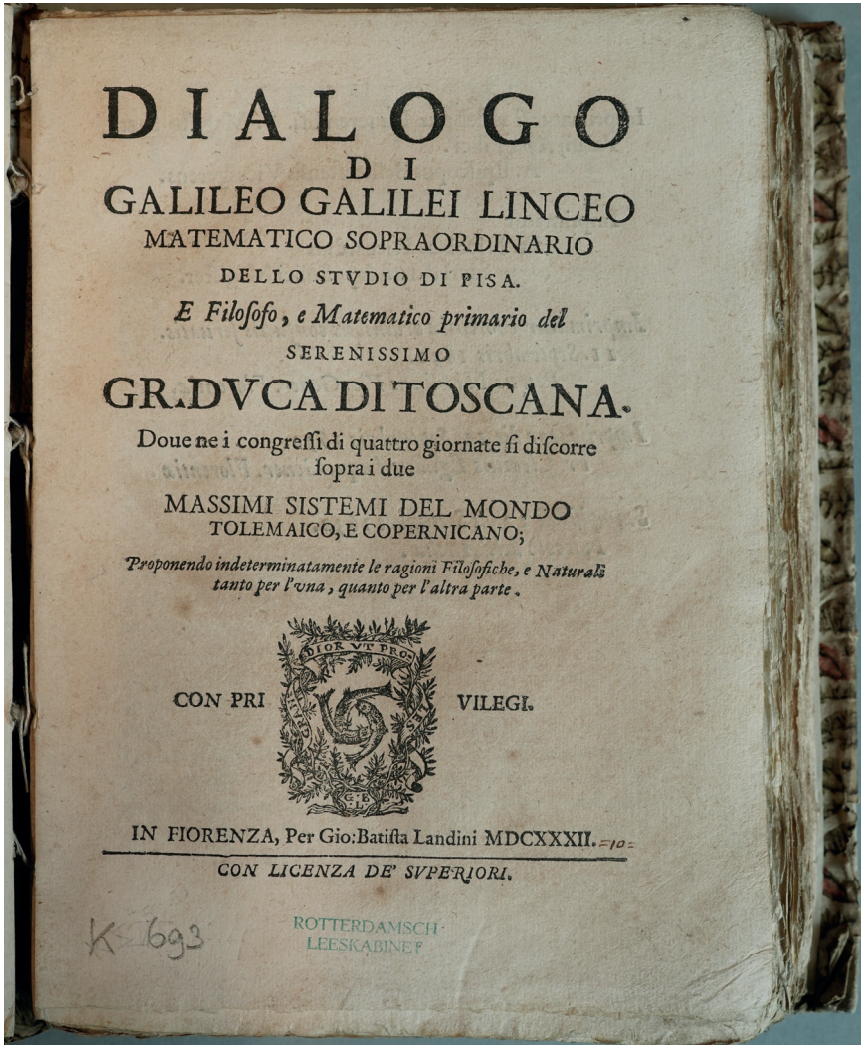
60 Zie hiervoor bijv. het lemma in Wikipedia, geraadpleegd februari 2021: nl.wikipedia.org/wiki/Aardmagnetisch_veld.

61 Edmund Naumann, *Die Erscheinungen des Erdmagnetismus in ihrer Abhängigkeit vom Bau der Erdrinde*. Stuttgart: Enke, 1887. De brief is gedateerd 6 mei 1887.

62 Van Herwaarden 'Dr. Elie van Rijckevorsel, zijn boekerij en het Rotterdamsch Leeskabinet', 139; Gaba-Van Dongen, *Wie te veel omhelst houdt weinig vast*, 156 (afb.).

63 Zoals *Vorlesungen über den Menschen* (1863). Vogt gaf in 1868 een zestal voordrachten in Rotterdam; het is niet bekend of Elie deze heeft bijgewoond, zie: Van Herwaarden, 'Elie van Rijckevorsel: biografisch overzicht', 59.

64 Rotterdam, SAR, Archief Van Rijckevorsel, inv.nr. 214-215. Zie Van Herwaarden 'Elie van Rijckevorsel: biografisch overzicht', 48-49; Jelle Reumer, 'Het herbarium van Elie van Rijckevorsel', in: *Straatgras* 23 (2011), nr. 4, 5, 10, 16.

Figuur 11: Titelpagina van Galileo Galilei, *Dialogo [...] sopra i due massimi sistemi del mondo Tolemaico, e Copernicano*. Fiorenza: per Gio. Battista Landini, 1632. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet (K 693). Foto Arie Kers

In de bibliotheek bevinden zich ook enkele mooie exemplaren van klassieke werken, zoals een tweede editie van het *Cruydt-boeck* van R. Dodonaeus (Leiden 1618), een exemplaar met handgekleurde platen van J.H. Knoop, *Beschrijving en afbeeldingen van de beste soorten van appelen en peren* (Amsterdam/Dordrecht 1790) en een tweedelige editie van *Bybel der natuure* van Jan Swammerdam (Leiden 1737-1738).

Een aparte vermelding verdienen de boeken over Italië en Italiaanse kunst. De aantallen vallen wel mee, maar het zijn vaak luxueus uitgevoerde plaatwerken met gelithografeerde stadsgezichten, bestemd voor de bemiddelde reiziger. Van de Italiaanse literaire schrijvers was Edmundo de Amicis duidelijk favoriet, maar we vinden ook Alessandro Manzoni terug. Gezien de voorliefde van Elie van Rijckevorsel voor Italië verrast deze selectie niet. Bijzonder en zeldzaam zijn de twee delen met reproducties van tekeningen die Elie maakte op zijn reizen door Italië. Hij liet deze delen in een kleine oplage speciaal voor vrienden en relaties maken.⁶⁵

Herkomst familie Schmidt

Van verschillende publicaties is de herkomst terug te leiden tot de familie Schmidt, de familie van de moeder van Elie. Opvallend zijn een drietal monumentale prentuitgaven van Raimond La Fage,⁶⁶ Gérard de Lairesse⁶⁷ en Bernard Picart,⁶⁸ respectievelijk in 1803, 1804 en 1807 als prijs aan Isaac Riewert Schmidt (1781-1826) gegeven toen deze als leerling aan de Stadstekenacademie in Amsterdam studeerde. Op de titelpagina's wordt de prijs gemeld, ondertekend door de bestuurders van de academie. De uitgave van de prenten van La Fage is extra bijzonder, omdat de roodkrijttekening, waarmee Schmidt de derde prijs verdiende, nog in het boek zit.

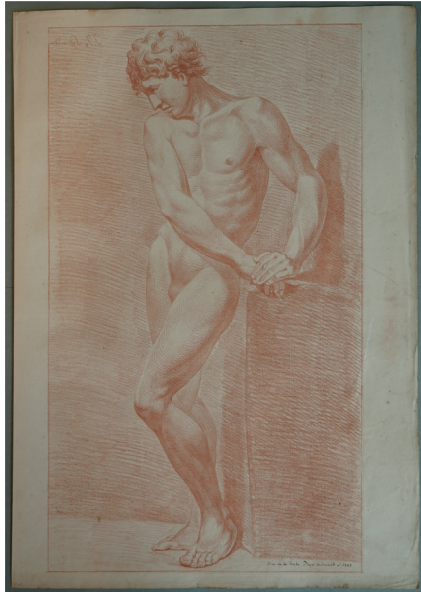
Isaac Riewert Schmidt was de vader van Elise Susanne Marie Schmidt, die op 23 oktober 1839 trouwde met Huibert van Rijckevorsel. Hij was dus de schoonvader van Huibert en de grootvader van Elie. Elie heeft hem overigens nooit gekend, Schmidt was al bijna 20 jaar dood toen Elie in 1845 werd geboren. Isaac Riewert studeerde dan wel aan de Stadstekenacademie en had zeker talent, maar hij werd geen kunstenaar, zoals zijn vader Izaak Schmidt (1740-1818). Hij studeerde wiskunde en werd lector voor de hogere wiskunde, de mechanische en hydraulische wetenschappen bij de Koninklijke Artillerie en Genie School te Delft. Hij schreef verschillende boeken, over wiskunde, differentiaal rekenen, over dynamica en geometrie, waarvan er zich verschillende

65 Elie van Rijckevorsel, *Italië*. Rotterdam: (Corns. Immig), [1908] en *Italië bis*. Idem. Het RLK heeft twee sets, beide met in zijde gevatte omslagen.

66 *Verzameling van prentkunst, naar zestig der beste tekeningen van Raimond la Fage. Gesneden door Raimond la Fage (...)*. Amsterdam: by J. Yntema, 1785.

67 G. de Lairesse, *Opus elegantissimum*. [Amsterdam]: Gerard Valck, [1790].

68 B. Picart, *Impostures innocentes, ou Recueil d'estampes d'apres divers peintres illustres (...)*. Amsterdam: chez la veuve de Bernard Picart, 1734.

Figuur 12A en 12B: *Verzameling van prentkonst, naar zestig der beste tekeningen van Raimond la Fage* [...]. Amsterdam: by J. Yntema, 1785. Isaac Riewert Schmidt kreeg dit boek in 1803 als derde prijs aan de Stadstekenacademie Amsterdam voor zijn roodkrijttekening van een naakte man. Collectie Rotterdamsch Lees kabinet (KG 313). Foto's Arie Kers

in de Van Rijckevorsel bibliotheek bevinden. Het tekentalent waarvan Elie duidelijk blijk gaf in zijn schetsen en Italiaanse stadsgezichten, vindt hier ongetwijfeld zijn oorsprong.

Elie had een sterke band met zijn oom Frédéric Jean Isaac Schmidt (1824-1906), die als chirurg aan het ziekenhuis aan de Coolsingel verbonden was. Ook uit diens bezit treffen we verschillende boeken aan in de bibliotheek, met de handtekening van Schmidt of met een opdracht aan hem, zoals een niet gedateerde editie van Laurence Sterne's *Sentimental journey* (Londen z.j.).⁶⁹ De cirkel sluit bij een exemplaar van Elie van Rijckevorsels eigen publicatie *Dom Pedro II van Brazilië* uit 1892, die hij voorzag van de opdracht aan F.J.I. Schmidt 'als bewijs van innige vriendschap'.⁷⁰ Waarschijnlijk zijn de boeken na de dood van zijn oom, die vrijgezel was gebleven, in 1906 in de bibliotheek van Elie terechtgekomen.

69 L. Sterne, *Sentimental journey through France and Italy*. London [1857?], met opdracht van een zekere B.(?) A. van den Burg, 1858.

70 Overdruk uit *Mannen van betekenis in onze dagen*, dl. 23, afl. 4. Haarlem: Tjeenk Willink, 1893.

We treffen ook enkele boeken aan van de zeeofficier en schrijver Arnold Werumeus Buning (1846-1933), die bevriend was met Elie en zijn moeder, voorzien van een opdracht aan Elise van Rijckevorsel-Schmidt, of aan Elie.⁷¹

Andere Rotterdamse particuliere bibliotheken

Wanneer we iets meer afstand nemen van de boeken, kunnen en moeten we ons afvragen hoe deze bibliotheek zich verhoudt tot andere particuliere bibliotheken in Rotterdam in de negentiende eeuw. Hoe representatief of hoe uniek is de Van Rijckevorsel bibliotheek? Het eenvoudige antwoord is dat we dat niet weten. Er is nog nauwelijks onderzoek gedaan naar particulier boekenbezit in Rotterdam. We kennen wel enkele Rotterdamse of aan Rotterdam gelieerde verzamelaars, zoals W.A. Engelbrecht (1874-1966), wiens maritieme collectie in het Maritiem Museum wordt bewaard.⁷² Of de legendarische jurist F.C. Koch (1873-1957), een echte bibliofiel en verzamelaar van mooie boeken, wiens boekencollectie verspreid raakte.⁷³ Of de bankdirecteur N.P. van den Berg (1831-1917), die een grote en bijzondere collectie oude reisverslagen en boeken op het gebied van Nederlands-Indië opbouwde. Een aantal van de mooiste oude drukken van het Rotterdamsch Leeskabinet stamt uit zijn bibliotheek.⁷⁴

Rotterdam kende in de negentiende eeuw een stedelijke elite, waar het nodige onderzoek naar is gedaan.⁷⁵ Die stedelijke elite bestond uit oudere

71 A. Werumeus Buning was vanaf 1884 de eerste directeur van het Museum voor Land- en Volkenkunde, waaraan Elie in 1885 zijn in Nederlands-Indië verzamelde collectie etnografica schonk. De vroegst gedateerde opdracht, aan Elise Rijckevorsel-Schmidt in *Marine-schetsen* (1880), is gedateerd 2 april 1885, een kleine maand voordat het museum officieel werd geopend.

72 Zie: *Lofder zeevaart. Collectie Dr. W.A. Engelbrecht*, catalogus tentoonstelling Maritiem Museum 'Prins Hendrik' Rotterdam: Maritiem Museum, 1966-1967.

73 Piet Buijnsters, 'Mr. Ferdinand Casper Koch (1873-1957) als boekverzamelaar', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 15 (2008), 143-159.

74 N.P. van den Berg schonk een honderdtal boeken in 1916, maar deze boeken zijn in 1940 allemaal verbrand. In 1941 schonk zijn zoon een uitzonderlijke collectie reisbeschrijvingen uit 17e en 18e eeuw, vnl. naar Oost-Indië. Zie hiervoor: J.W. de Jong, 'Mr. N.P. van den Berg en zijn boeken', in: *Leeskabinet. Grepen uit de geschiedenis en de boekerij van het Rotterdamsch Leeskabinet 1859-1984*. Leiden: E.J. Brill, 1984, 123-132.

75 Bijv. Maureen Callahan, *The harbor barons. Political and commercial elites and the development of the port of Rotterdam, 1824-1892*. Dissertatie Princeton University 1981; De Nijs, *In veilige haven*; P. van de Laar, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw*. Zwolle: Uitgeverij Wbooks, 2000; J. Visser, M. van Jaarsveld [e.a.] (red.), *Rotterdamse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam [2002]; J. Visser, M. Dicke [e.a.] (red.), *Nederlandse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam. Zutphen 2014.

Rotterdamse families en nieuwe rijken, veelal welvarend geworden in de handel en de haven. We spreken niet voor niets van ‘havenbaronnen’. In de literatuur vinden we zelden informatie over het boekenbezit, maar we mogen aannemen dat zich in de huizen van de toonaangevende families bibliotheken hebben bevonden. De maatschappelijke elite was lid van genootschappen en bezocht toneel-, muziekvoorstellingen en lezingen.⁷⁶ Dat culturele ontwikkeling van belang werd geacht, blijkt ook uit het feit dat uit deze kringen de initiatiefnemers van het Rotterdamsch Lees kabinet komen, dat in 1859 werd opgericht. Meer onderzoek naar het boekenbezit van de belangrijke families kan ook meer inzicht geven in de representativiteit van de Van Rijckevorsel bibliotheek. Omdat de meeste bibliotheken niet zo goed bewaard zijn als die van de familie Van Rijckevorsel, zijn we daarvoor aangewezen op andere bronnen, zoals veilingcatalogi en boedelinventarissen.⁷⁷

Conclusie: een bibliotheek tot nut, verpozing en status

De Van Rijckevorsel bibliotheek was geen verzamelaarsbibliotheek, maar een boekencollectie die min of meer organisch groeide in relatie tot de beroepspraktijk en de vaak daaraan gerelateerde interesses van de familieleden. Voor een vooraanstaande patriciërsfamilie als de Van Rijckevorsels gold daarnaast zeker dat een goed gevulde bibliotheek gewoon bij hun maatschappelijke positie hoorde en status gaf. De aanwezigheid van oude drukken en meer luxueuze eigentijdse uitgaven laat ook zien dat er bewust mooie en bijzondere boeken zijn verzameld. Huibert liet verschillende boeken inbinden, maar slechts een enkele keer in leder, meestal volstond een redelijk bescheiden bindwijze met lederen rug en kartonnen platten. Wel liet hij dan op de rug zijn naam stempelen. De meeste boeken bleven eenvoudig met papieren omslag in de kast. Dat gold zeker voor de meer praktisch gerichte uitgaven.

Waarschijnlijk is het merendeel van de oude drukken door Elie verzameld. Daaronder zijn juweeltjes, zoals het ingekleurde exemplaar van de eerste editie van Guicciardini's *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* (Antwerpen 1567).

⁷⁶ Van de Laar, *Stad van formaat*, 23-45, 210-235.

⁷⁷ E.H.A.H. Palmen, ‘Een geschiedenis van de persoonlijke ruimte. De boedelinventaris als bron voor een historisch onderzoek naar de wooncultuur van Rotterdam in de negentiende eeuw’, in: *Rotterdams Jaarboekje* (1993), 314-325. Een andere potentiële bron voor particulier boekenbezit zijn ex libris in boeken. In 2021 verscheen een inventarisatie van Rotterdamse ex libris: Ton Rechthuis, *Rotterdamers en hun exlibris*. Rotterdam: Woord in blik, 2021.

Figuur 13: Titelpagina van Ludovico Guicciardini, *Descrittione di tutti i Paesi Bassi, altrimenti detti Germania Inferiore* [...]. Anversa: apresso Guglielmo Siluio, 1567. Collectie Rotterdamsch Leeskabinet (KG 77). Foto Arie Kers

Het zeldzame exemplaar van Galilei's *Dialogo* daarentegen heeft een eenvoudige papieren band, waar verder geen bijzondere zorg aan is besteed. Aan de luxe-edities van boeken over landen en kunst is te zien dat hij wel degelijk om het boek als object gaf. Het is dan ook niet voor niets dat hij later wel wordt geroemd als liefhebber van het bibliotheek boek.⁷⁸ Maar ook voor Elie geldt dat hij de gebruiksboeken, bijvoorbeeld de wetenschappelijke werken, inderdaad als boeken om te gebruiken behandelde. En ook in de categorie belletrise zien we beide houdingen: in mooi omslag gebonden exemplaren naast (veel) tamelijk goedkope edities, duidelijk niet bedoeld om te imponeren, maar om in huiselijke kring te lezen. Dat maakt deze bibliotheek eigenlijk heel aantrekkelijk en herkenbaar. We hoeven niet op de knieën uit eerbied, we kunnen de meeste boeken zonder schroom uit de kast halen, terwijl we wel een aparte kamer gereserveerd houden voor de fijnproevers, die Blaeu's *Toonneel* of Guicciardini's stadsbeschrijvingen voorzichtig mogen raadplegen.

De waarde van de Van Rijckevorsel bibliotheek als geheel, is dat hij een spiegel vormt van de beroepsmatige bezigheden, de maatschappelijke betrokkenheid en positie en de persoonlijke interesses van de leden van de familie. De levensloop van vooral Huibert en Elie zien we terug in de samenstelling van de collectie. De boeken op hun beurt werpen een eigen licht op de biografieën van de leden van de familie Van Rijckevorsel.

Bibliografie

- [Anoniem], 'Het Rotterdamsch Lees kabinet herrezen. Een nieuwe woning maar een oud, vertrouwd geluid', in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 19 december 1940.
- Bock, Edward de, 'Uit Brazilië', in: Alexandra Gaba-van Dongen, Linda Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast. Elie van Rijckevorsel 1845-1928*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 161-176.
- Brugge, Jeroen ter, 'Naar Insulinde', in: Alexandra Gaba-van Dongen, Linda Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast. Elie van Rijckevorsel 1845-1928*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 73-88.
- Buijnsters, Piet, 'Mr. Ferdinand Casper Koch (1873-1957) als boekverzamelaar', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 15 (2008), 143-159.

78 '... een groot bibliophiel, die in zijn huis een verzameling van duizenden mooie en interessante boeken bijeen had gebracht', aldus de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 december 1940, 'Het Rotterdamsch Lees kabinet herrezen. Een nieuwe woning maar een oud, vertrouwd geluid'. Rotterdam, Archief RLK, map Van der Pot, nr. 54.

- Bulthuis, Peter, *Parklaan 3. Het huis en zijn bewoners*. Rotterdam: Koppel uitgeverij, 1999.
- Callahan, Maureen, *The harbor barons. Political and commercial elites and the development of the port of Rotterdam, 1824-1892*. Dissertatie Princeton University 1981.
- Catalogus van het boekenbestand van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam*. Rotterdam: Medische Bibliotheek EUR, 1980.
- Coert, Ted, 'Koloniaal meubilair', in: Alexandra Gaba-van Dongen, Linda Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast. Elie van Rijckevorsel 1845-1928*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 133-144.
- Djajasoebata, A.M.L.R., 'To administer and accumulate knowledge: Dr. Elie van Rijckevorsel, the Dutch Protestant Missionary Society, and the Museum of Ethnology in Rotterdam', in: Reimar Schefold, Han F. Vermeulen (red.), *Treasure hunting? Collectors and collections of Indonesian artefacts*. Leiden: Research School of Asian, African, and Amerindian Studies (CNWS), Universiteit Leiden, 2002, 147-167.
- Dongen, A.G.A. van, 'Dr. E. van Rijckevorsel 1845-1928', in: Joh. R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Een reeks beeldbepalende verzamelaars*. Rotterdam: Museum Boijmans Van Beuningen/NAi Uitgevers, 1999, 164-195.
- Driesse, Andrea D., '*Huiselijk heil en huwelijks-min*'. *Elise van Rijckevorsel-Schmidt (1821-1893), een vrouw uit de negentiende-eeuwse gegoede burgerij van Rotterdam*. Doctoraalscriptie Maatschappijgeschiedenis Erasmus Universiteit Rotterdam 2003.
- Haas, H.K. de, *Over hetgeen in de oorlogsdagen van 10 mei tot 15 mei 1940 van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte door oorlogsgeweld vernietigd is*. Rotterdam: Bataafsch Genootschap, 1946.
- Hanssen, Linda, 'Uit Indonesië', in: Alexandra Gaba-van Dongen, Linda Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast. Elie van Rijckevorsel 1845-1928*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 105-132.
- Herwaarden, Jan van, *Met pen en briefkaart op stap. Italiaanse reizen van Elie van Rijckevorsel omstreeks 1900*. Rotterdam: Stichting Historische Publicaties Rotterdam, 1999.
- Herwaarden, Jan van, 'Huibert van Rijckevorsel', in: Joop Visser, Mies van Jaarsveld [e.a.] (red.), *Rotterdamse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam: de Hef, [2002], 202-207.
- Herwaarden, Jan van, 'Dr. Elie van Rijckevorsel, zijn boekerij en het Rotterdamsch Leeskabinet', in: Lizet Duyvendak, Pierre Pesch (red.), *Grenzeloos lezen. 150 jaar Rotterdamsch Leeskabinet*. Rotterdam: Douane, 2009, 133-141.
- Herwaarden, Jan van, 'Elie van Rijckevorsel: biografisch overzicht', in: Alexandra Gaba-van Dongen, Linda Hanssen [e.a.] (red.), *Wie teveel omhelst houdt weinig vast. Elie van Rijckevorsel 1845-1928*. Rotterdam: Erasmusstichting, 2011, 12-264.

- Herwaarden, Jan van, 'Huibert van Rijckevorsel', in: Joop Visser, Matthijs Dicke [e.a.] (red.), *Nederlandse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam. Rotterdam/Zutphen: Stad en Bedrijf/Walburg Pers, 2014, 288-293.
- Hoftijzer, Paul, 'Leesonderzoek in Nederland over de periode 1700-1850. Een stand van onderzoek', in: Theo Bijvoet, Paul Koopman [e.a.] (red.), *Bladeren in andermans hoofd. Over lezers en leescultuur*. Nijmegen: SUN, 1996, 164-182.
- Jong, J.W. de, 'Mr. N.P. van den Berg en zijn boeken', in: *Leeskabinet. Grepen uit de geschiedenis en de boekerij van het Rotterdamsch Leeskabinet 1859-1984*. Leiden: E.J. Brill, 1984, 123-132.
- Kok, Gerhard de, 'De koloniale connectie: geschiedenis van de Rotterdamse koloniale scheepvaart en handel', in: Gert Oostindie (red.), *Het koloniale verleden van Rotterdam*. Amsterdam: Boom, 2020, 35-89.
- Laar, Paul van de, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw*. Zwolle: Waanders, 2000.
- Lof der zeevaart. Collectie Dr. W.A. Engelbrecht*, catalogus tentoonstelling Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam: Maritiem Museum, 1966-1967.
- Muller, Hendrik, *Muller. Een Rotterdams zeehandelaar. Hendrik Muller Szn (1819-1898)*. Schiedam: Interbook International, 1977.
- Nijs, Thimo de, *In veilige haven. Het familieleven van de Rotterdamse goeode burgerij 1815-1890*. Nijmegen: SUN, 2001.
- Palmen, E.H.A.H., 'Een geschiedenis van de persoonlijke ruimte. De boedelinventaris als bron voor een historisch onderzoek naar de wooncultuur van Rotterdam in de negentiende eeuw', in: *Rotterdams Jaarboekje* (1993), 314-325.
- Pieters, L.J., 'Dr. Elie van Rijckevorsel, 1845-1928. Patriciër en meteoroloog', in: *Rotterdams Jaarboekje* (1984), 287-309.
- Pot, J.E. van der, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*. Rotterdam: Ad. Donker, 1957.
- Prak, N.L., 'Twee kasten van huizen aan de Parklaan in Rotterdam', in: Herma M. van den Berg (eindred.), *De stenen droom. Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg, opgedragen aan Coenraad Liebrecht Temminck Groll*. Zutphen: Walburg Pers, 1988, 289-297.
- Rechtuijt, Ton, *Rotterdammers en hun exlibris*. Rotterdam: Woord in blik, 2021.
- Reumer, Jelle, 'Het herbarium van Elie van Rijckevorsel', in: *Straatgras* 23 (2011) nr. 4, 5, 10, 16.
- Rijckevorsel, Elie van, *Brieven uit Insulinde*, 's-Gravenhage: M. Nijhoff, 1878.
- Rijckevorsel, Elie van, *Italië*. Rotterdam: Corns. Immig, [1908] en *Italië bis*. Idem.
- Rijlaarsdam, Jet, 'De familie getrouw: de inzet van Elie van Rijckevorsel voor het Rotterdams onderwijs', in: *Rotterdams Jaarboekje* (2012), 201-222.
- Stipriaan, Alex van, *Rotterdam in slavernij*. Amsterdam: Boom, 2020.

- Stok, J.P. van der, 'Levensbericht van dr. Eli van Rijckevorsel', in: *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1930-1931*. Leiden: Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1931, 14-16.
- [Thomassen, K.], 'A. Bogaers, jurist en letterkundige 1795-1870', in: *Verzamelaars en verzamelingen. Koninklijke Bibliotheek 1798-1998*. Zwolle: Waanders, 1998, 108-112.
- Velde, Henk te, 'Herenstijl en burgerzin. Nederlandse burgerlijke cultuur in de negentiende eeuw', in: Remieg Aarts, Henk te Velde (red.), *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen*. Kampen: Kok Agora, 1998, 157-185.
- Visser, Joop, Mies van Jaarsveld [e.a.] (red.), *Rotterdamse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam: de Hef, [2002].
- Visser, Joop, Matthijs Dicke [e.a.] (red.), *Nederlandse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam. Rotterdam/Zutphen: Stad en Bedrijf/Walburg Pers, 2014.
- Wildenberg, I.W. (samenst.), *Catalogus van de oude drukken van het Rotterdamsch Lees kabinet*. Rotterdam: Stichting Historische Publicaties Roterodamum, 1988.